
El *Diccionari històric de periodistes catalans*

JOSEP MARIA CASASÚS I GURI

Universitat Pompeu Fabra
Institut d'Estudis Catalans
josep.casasus@upf.edu

El *Diccionari històric de periodistes catalans* és el programa de recerca en curs que es va iniciar l'any 2016 quan la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) va aprovar una proposta meua inicial titulada *Bases d'un diccionari de periodistes i articulistes, generalistes i especialitzats, en els territoris de llengua i cultura catalanes*.

Durant una segona etapa d'aquest projecte, l'estudi de la matèria ha avançat paral·lel al programa de recerca dirigit pel doctor Jaume Guillaumet Lloveras, membre emèrit de l'IEC i catedràtic emèrit de la UPF, en el marc de les convocatòries de la Secretaria Científica de l'Institut d'Estudis Catalans; i és complementari des de la perspectiva catalana de les recerques que han liderat o lideren investigadors d'altres àmbits territorials i culturals que mantenen intercanvis acadèmics o en els quals han col·laborat: el doctor José Ignacio Armentia (Euskal Herriko Unibertsitatea/Universitat del País Basc), la doctora Mercedes Roman (Universitat de Vigo), el doctor Fernando Martínez Vallvey (Universitat Pontificia de Salamanca), la doctora Concha Edo (Universitat Complutense de Madrid) i el doctor Fernando López Pan (Universitat de Navarra).

Aquest projecte de recerca també ha comptat amb la col·laboració esporàdica i especialitzada d'altres acadèmics que són membres de la Secció: el doctor Joan Egea, membre numerari de l'àrea de dret, i el doctor Carles Gasòliba, membre emèrit de l'àrea d'economia, i del membre corresponent de l'IEC doctor Josep Maria Murià, expert en el periodisme català de l'exili i l'emigració a Mèxic, dimensió en què també ha col·laborat el professor Claudio Avendaño pel que fa al periodisme català de l'exili i l'emigració a Xile.

1. Desenvolupament

Es tracta d'un projecte en curs i obert, la qual cosa comporta aprofundir en els treballs que s'han anat desplegant i desenvolupant per tal de completar els canvis i les millores establertes, i per tal d'aportar nous resultats al *Diccionari històric de periodistes catalans*, editat en format digital per l'Institut d'Estudis Catalans.

La dita obra en línia és d'accés obert des del 16 de setembre del 2020 i va ser presentada en el Ple de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC celebrat el 8 de novembre de 2020. A partir dels índexs elaborats en anys anteriors, el director i el coordinador del projecte encarreguen estudis que se substancien en fitxes-articles personals de cada autora o autor, redactades per especialistes en cada època o gènere, entre ells el coordinador de l'esmentat diccionari digital i el mateix director del projecte.

Per a l'any 2022 està previst el desplegament de noves fases del projecte per tal d'ampliar en cinquanta biografies l'estat actual del *Diccionari històric de periodistes catalans*. No es descarta que, en cas de trobar finançament, d'aquest projecte se'n derivin les edicions impreses de dos llibres, els quals inclourien els resultats que s'hauran tractat amb criteris acadèmics i alhora divulgatius, i que aportaran i transferiran coneixement i informació nova d'abast social: 1) un diccionari històric biogràfic de periodistes generalistes i especialitzats de l'àmbit dels territoris de llengua i cultura catalanes; 2) una antologia històrica de textos periodístics de l'àmbit dels territoris de llengua i cultura catalanes, comparada amb textos periodístics d'altres àmbits lingüístics i culturals que facin referència a Catalunya, i comparada també amb textos periodístics actuals. La concepció d'aquest segon llibre secundaria un propòsit intel·lectual bàsic propi de la literatura comparada: estudiar tot objecte textual de caràcter literari posant-lo en relació amb altres elements constitutius d'una cultura o d'unes cultures (Chevrel, 1982).

El projecte actual de recerca aplicada, intítulat de manera completa *Diccionari històric de periodistes generalistes i especialitzats de l'àmbit dels territoris de llengua i cultura catalanes*, i del qual es desenvolupa ara la sisena fase, es basa en els resultats de l'Ajut de Recerca titulat *Classificació temàtica i anàlisi històrica d'obra periodística catalana especialitzada en ciències socials i experimentals*, que en la convocatòria 2016 de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC fou atorgat a aquest projecte; i en els resultats de l'Ajut de Recerca titulat *Bases d'un diccionari de periodistes i articulistes, generalistes i especialitzats, en els territoris de llengua i cultura catalanes (segona fase)* que en la convocatòria 2017 de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC també fou atorgat al projecte.

Les aportacions substancials i documentals obtingudes en el projecte de recerca de l'any 2016 i dels anys posteriors figuren, com és preceptiu, en els documents adjunts a les memòries de resultats de recerca presentades a la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC el gener del 2017, el gener del 2018 i el gener del 2019. Conformen en conjunt i per ampliació constant una base de

dades específica i fonamental, amb la qual cosa es pot considerar que amb el treball des del 2016 fins al 2021 es van substanciar les sis primeres fases del projecte.

Escau remarcar que la concepció acadèmica del projecte és complementària i es va coordinar amb el programa de recerca dirigit pel doctor Jaume Guillaumet en el marc de les convocatòries anuals de la Secretaria Científica de l'Institut d'Estudis Catalans.

2. Equip d'investigació

Pel que fa als antecedents de recerca i publicacions de l'equip en relació amb la investigació en el camp de la periodística catalana, en el meu cas publico des del 1986, en llibres i en articles a revistes i diaris, els resultats dels seus treballs en el camp de l'evolució i la història crítica de gèneres i autors, després d'una dilatada experiència investigadora en hemerografia analítica, des de l'any 1972 (*Ideología y análisis de medios*, Dopesa, quatre reedicions fins al 1998), i en periodística (o teoria del periodisme) des de 1981 (*La prensa actual. Introducción als models de diari*, coautor amb Xavier Roig, Edicions 62, Premi Xarxa d'Assaig 1980).

Respecte a l'objecte concret i específic he publicat les següents obres: *El periodisme a Catalunya* (Plaza & Janés, 1988); *Periodisme que ha fet història* (Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1991); *Periodística catalana comparada* (Pòrtic. Barcelona, 1993), *Artículos que dejaron huella* (Ariel. Barcelona, 1994); *Periodisme català que ha fet història* (Proa. Barcelona, 1996); *Artículos que dejaron huella* (Ariel. Segona edició ampliada, Barcelona, 1998) i *Crònica d'un país. 15 articles imprescindibles* (Dèria. Barcelona, 2011).

Un investigador que forma part de l'equip del projecte de recerca amb la funció de coordinador, responsable de tractament de dades, i de l'execució en línia de l'obra en matèria d'estadística i d'aplicacions informàtiques, és el doctor Josep Francesc Salgado de Dios, professor a la Universitat Pompeu Fabra, doctor en periodisme i llicenciat en filosofia i ciències de l'educació. El doctor Salgado és l'editor dels tres volums de l'obra periodística completa de Manuel Vázquez Montalbán (Debate, 2010, 2011, 2012); director científic del segon volum d'*Història del periodisme de Catalunya* (Sàpiens Publicacions, 2016), i va ser coordinador del XV Congrés d'Història de Barcelona, dedicat a la premsa en la convocatòria del 2017.

Pel fet que el doctor Salgado acredita una formació prèvia universitària en ciències de l'educació, el seu treball com a coordinador i investigador qualificat potencia el caràcter interdisciplinari dels objectius d'aquesta recerca en periodística catalana general i especialitzada, tant en ciències socials com en ciències experimentals.

A més del director i del coordinador Francesc Salgado formen part de l'equip acadèmic de recerca i difusió la professora Esther Lázaro i els professors Lluís Costa, Josep Maria Figueres i Jaume Guillamet.

Aquest projecte és independent, propi de l'IEC, i no forma part, per tant, de cap projecte desenvolupat a les universitats o en un centre de recerca aliè a l'IEC, tot i que el programa compta amb la col·laboració dins de la Secció d'aportacions de les altres àrees de filosofia, ciències humanes i socials, i d'altres seccions de l'Institut d'Estudis Catalans, corporació que ja ofereix, també en suport digital, el *Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear* (2013-2021), una plataforma semblant a aquest *Diccionari històric de periodistes catalans* (2020-2022).

3. Marc teòric

En el camp de la literatura catalana, en matèria de diccionaris específics d'escriptors i periodistes hi ha una aportació primerenca en els erudits de finals del segle XVIII i començaments del segle XIX. Es tracta d'un projecte de diccionari d'autors catalans d'Ignasi Torres i Amat de Palou, l'esborrany del qual —amb informació sobre més de mil escriptors— fou recollit i completat pel seu germà Fèlix Torres i Amat de Palou en l'obra *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña* (Barcelona, 1836). Era el resultat d'un llarg procés en què conflueixen materials que provenen de catàlegs diversos (Bosc, Nicolás Antonio, Marcillo, Serra i Postius i altres), notes de Pau Ignasi de Dalmasas i Ros, ampliades per Josep Finestres, de la Universitat de Cervera, i recollides per Josep de Vega i Sentmenat, encara que l'aportació antiga més substanciosa fou la del repertori bibliogràfic manuscrit de Jaume Caresmar i Josep Martí. Segons Pep Valsalobre, «la formació concreta de les *Memorias* —primerament titulada *Biblioteca de escritores catalanes*— havia estat encetada per Ignasi Torres i Amat de Palou, el 1798, partint de Fons de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona» (Valsalobre, 2008).

Dins d'aquest mateix ordre d'antecedents de literatura científica històrica en els àmbits de l'hemerografia registral, històrica i descriptiva, posteriors a l'obra de Fèlix Torres i Amat de Palou del 1836, van fer aportacions especialitzades remarcables, o substancials en alguns casos, altres erudits que van publicar en el segle XIX i començaments del segle XX com Juan Corminas amb el *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña que en 1836 publicó el Excmo. e Ilmo. Señor Don Félix Torres Amat* (Burgos, 1849); Josep Pella i Forgas amb *Periodisme. Estudis històrics del de Catalunya* (Barcelona, 1879); Enric Claudi Girbal amb *El periodismo en Gerona* (Girona, 1894); Antonio Elías de Molins amb *El periodismo en Cataluña desde mediados del siglo XVII* (Madrid, 1899); Joan Givanel i Mas amb *Bibliografía catalana. Prensa* (Barcelona, 1931-1937), i Joan Torrent i Rafael Tasis amb *Història de la Prensa Catalana* (Barcelona, 1966).

En la literatura en matèria de periodística dels gèneres i dels autors, de periodística biogràfica i d'antologies generals de periodistes, i dins els dominis lingüístics català i castellà, són referents en la concepció del projecte o en la base de dades d'aquest *Diccionari històric de periodistes catalans* les obres clàssiques *Ensayo de un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX*, de Manuel Ossorio y Bernard (Madrid, 1903-1904); *Estudis i crítica de Periodisme*, de Josep Alemany i Borràs (Barcelona, 1917); *Antología de Literatura Periodística Española*, de Nicolás González Ruiz (Madrid, 1934); *La premsa catalana del vuit-cents*, de Josep Maria Miquel i Vergés (Barcelona, 1937); *Periodismo y Literatura*, de José Acosta Montoro (Madrid, 1973); *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*, d'Antonio López de Zuazo Algar (Madrid, 1980-1981), i el *Diccionari de la Literatura Catalana*, amb Àlex Broch com a editor acadèmic (Barcelona, 2008).

En el mateix marc teòric, però dins dels dominis lingüístics britànic i angloamericà contemporanis, són referents William Emrys Williams amb *A Book of English Essays* (Londres, 1948-1951); Tom Wolfe i E. W. Johnson amb *The New Journalism* (Londres, 1975), i Lauren Kessler amb *The Dissident Press. Alternative Journalism in American History* (Londres, 1984).

4. Metodologia de recerca

Els mètodes emprats en aquesta recerca estan vinculats a una renovada tradició positivista en humanitats i ciències socials, i en concret als estudis de periodística fonamentats en diverses branques de l'hemerografia (la històrica, l'analítica, la registral, la descriptiva i la comparada) i en la preceptiva periodística, amb un accent especial en els estudis de recepció dins el corrent del constructivisme alemany (Schmidt, 1979).

Respecte als estudis de comparatística, els mètodes propis de l'hemerografia i la preceptiva periodística són complementats amb els ja consolidats en el camp de la literatura comparada, especialitat que, per la seva naturalesa i objecte d'estudi, presenta moltes afinitats amb la periodística comparada.

L'any 2022 el pla de treball s'ha completat amb l'adaptació dels resultats de la base de dades de la primera, la segona, la tercera i la quarta fase als formats dissenyats específicament per al *Diccionari històric de periodistes generalistes i especialitzats de l'àmbit dels territoris de llengua i cultura catalanes*.

Ultra aprofundir en els treballs de les fases anteriors per tal de completar els canvis i les millores establertes, al llarg de l'any 2022 continua la tasca de recerca de camp en hemeroteques catalanes i d'arreu de l'Estat espanyol, amb la col·laboració dels abans esmentats investigadors de diverses universitats espanyoles i dels intercanvis d'informació específica en congressos, i també en col·leccions de dos països americans amb una alta producció de premsa de la diàspora i l'exili catalans: Mèxic i Xile.

La planificació i el calendari de la feina per al 2022 han estat desplegats al llarg de l'any amb les següents tasques: actualització i ampliació de l'inventari històric d'autors i l'índex operatiu del *Diccionari històric de periodistes catalans* i la publicació diària, en el diari *ARA*, per la meua part, dels resultats de la recerca bàsica realitzada en hemeroteques convencionals i digitals en compliment del deure acadèmic de transferència social del coneixement —en aquest cas de manera constant, diària i immediata.

Una vegada ha estat dissenyada del tot la base de dades en Excel —transformable en qualsevol altre format— es perfilen criteris d'inclusió, que de manera provisional han tingut en consideració en aquest projecte periodistes morts abans del 31 de desembre de 2017 o bé nascuts fins al 1940; i nascuts a Catalunya o que hagin mantingut un treball significatiu (com a mínim tres anys) a les àrees territorials de l'estudi. També, en certs casos, quan l'obra rellevant s'hagi desplegat fora de Catalunya.

Actualment el *Diccionari històric de periodistes catalans* té incorporades 208 fitxes en forma d'article, 156 de les quals corresponen a homes i 52 a dones. Pel que fa a les taxonomies de seccions i especialitats, i aclarint que hi ha periodistes que han treballat en més d'un àmbit o secció, dominen les de societat —que inclou el costumisme— amb 100 referències, seguides de les de política (85), opinió (72), cultura (51), informació local (48), internacional (19), espectacles o arts escèniques (10), esports (8), fets diversos (5), ciència (4), economia (2) i disseny (1).

5. Continuïtat de la recerca i del projecte

La part de calendari de continuïtat del projecte, que abasta els anys 2022 i 2023, preveu la redacció de més entrades en forma de fitxa-article per a cadascun dels autors seleccionats i la preparació d'una possible edició impresa del diccionari i de l'antologia sistemàtica descrita suara.

No cal dir que l'acompliment dels objectius i del seu calendari està subjecte a la disponibilitat pressupostària i a l'assignació de recursos en les properes convocatòries de projectes de recerca de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC.

A causa de les limitacions i de les reduccions pressupostàries en les anteriors fases anuals d'aquest projecte, no ha estat possible l'acompliment total dels propòsits exposats en els formularis corresponents a les successives convocatòries d'ajuts de recerca finançats per l'IEC.

S'ha continuat avançant, en canvi, en la recerca hemerogràfica i en l'intercanvi de dades i de fórmules de col·laboració que faciliten la intervenció en congressos internacionals de periodística organitzats per la Sociedad Española de Periodística.

En aquest ordre de coses, en el calendari del 2022 ha estat substanciada la participació del director del projecte en el XXVIII Congreso Internacional de la Sociedad Española de Periodística (SEP), que es va reunir a València els dies 9 i 10 juny de 2022. Aquesta participació va facilitar, com en les anteriors convocatòries, contrastar i complementar aquesta recerca catalana amb les que fan investigadors i investigadores de les universitats del País Basc, Vigo, Navarra, Pontificia de Salamanca i Complutense de Madrid, algunes de les quals ja han estat esmentades.

Per als anys 2023 i 2024 està previst el desplegament de noves fases del projecte que pot avançar en les edicions digital i impresa dels dos llibres, abans esmentats, basats en els resultats que s'hauran tractat amb criteris acadèmics i alhora divulgatius, i que aportaran coneixement i informació nova en un exercici que reforça el propòsit de complir amb el compromís ineludible amb el deure científic de fer transferència social del coneixement: 1) Diccionari històric biogràfic de periodistes generalistes i especialitzats de l'àmbit dels territoris de llengua i cultura catalanes; 2) Antologia històrica de textos periodístics de l'àmbit dels territoris de llengua i cultura catalanes, comparada amb textos periodístics d'altres àmbits lingüístics i culturals que facin referència a Catalunya, i comparada amb textos periodístics actuals.

6. Bibliografia

- ACOSTA MONTORO, J. (1973). *Periodismo y Literatura*. Madrid: Guadarrama.
- ALEMANY I BORRÀS, J. (1917). *Estudis i crítica de Periodisme*. Barcelona: Biblioteca Nova.
- BROCH, À. (ed.) (2008). *Diccionari de la Literatura Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CADENA, J. M. (2013). *Opisso*. Barcelona: Àmbit Serveis Editorials.
- (2017-2018). *Feliu Elias 'Apa'*. Barcelona: Àmbit Serveis Editorials. 2 v.
- CASASÚS, J. M. (1993). *Periodística catalana comparada*. Barcelona: Pòrtic.
- (1994). *Artículos que dejaron huella*. Barcelona: Ariel.
- (1996). *Periodisme català que ha fet història*. Barcelona: Proa.
- CHEVREL, Y. (1982). *La littérature comparée*. París: PUF.
- CORMINAS, J. (1849). *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña que en 1836 publicó el Excmo. e Ilmo. Señor Don Félix Torres Amat*. Burgos.
- COSTA, L. (2000). *El Autonomista: el diari dels Rahola. Els orígens del periodisme modern a Girona (1898-1939)*. Girona: Col·legi de Periodistes de Catalunya. Demarcació de Girona.
- ELÍAS DE MOLINS, A. (1899). *El periodismo en Cataluña desde mediados del siglo XVII*. Madrid.
- ESPINET, F. (1997). *Notícia, imatge, simulacre. La recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya, de 1888 a 1939*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- FIGUERES, J. M. (2019). *Resistència. La premsa en català, censura i repressió*. Barcelona: Base.

- FUSTER, J. (1985). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.
- GIRALT MIRACLE, D. (ed.) (2012). *Agustí Centelles, una crònica fotogràfica. Anys 30*. Barcelona: Fundació Vila Casas.
- GIRBAL, E. C. (1894). *El periodismo en Gerona*. Girona.
- GIVANEL I MAS, J. (1931-1937). *Bibliografia catalana. Premsa*. Barcelona: Institució Patxot. 3 v.
- GONZÁLEZ RUIZ, N. (1934). *Antología de Literatura Periodística Española*. Madrid: Escuela de Periodismo «El Debate».
- GUILLAMET, J. (2003). *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona.
- (2010). *L'arrencada del periodisme liberal. Política, mercat i llengua a la premsa catalana, 1833-1874*. Vic: Eumo.
- (2022). *El periodisme català contemporani. Diaris, partits polítics i llengües, 1875-1939*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2013-2021). *Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear (DHAC)* [en línia] 13a ed. Barcelona: IEC. <<https://dhac.iec.cat/>> [Consulta: 4 setembre 2022].
- (2020-2022). *Diccionari històric de periodistes catalans (DHPC)* [en línia]. 4a ed. Barcelona: IEC. <<https://dichpc.iec.cat/>> [Consulta: 4 setembre 2022].
- KESSLER, L. (1984). *The Dissident Press. Alternative Journalism in American History*. Londres: Sage Publications.
- LÓPEZ DE ZUAZO ALGAR, A. (1981). *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*. Madrid: Facultad de Ciencias de la Información. Universidad Complutense.
- MANENT, A.; JOSEP POCA, J. (2013). *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*. Lleida: Pagès editors.
- MIQUEL I VERGÉS, J. M. (1937). *La premsa catalana del vuit-cents*. Barcelona: Barcino. 2 v.
- OSSORIO Y BERNARD, M. (1903-1904). *Ensayo de un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX*. Madrid: Imprenta y Litografía de J. Palacios.
- PELLA I FORGAS, J. (1879). *Periodisme. Estudis històrics del de Catalunya*. Barcelona.
- SALGADO, F. (2010, 2011, 2012). *Obra periodística completa de Manuel Vázquez Montalbán (1960-2003)*. Barcelona: Random House Mondadori. 3 v.
- SCHMIDT, S. J. (1979). *Grundriss der empirischen Literaturwissenschaft*. Braunschweig: Vieweg.
- TASIS, R.; TORRENT, J. (1966). *Història de la Premsa Catalana*. Barcelona: Bruguera. 2 v.
- TORRES I AMAT DE PALOU, F. (1836). *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña (Barcelona)*.
- TUBAU, I. (1987). *El humor gráfico en la prensa del franquismo*. Barcelona: Mitre.
- VALSALOBRE, P. (2008). «Ignasi Torres i Amat de Palou». A: BROCH, À. (ed.). *Diccionari de la literatura catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- WILLIAMS, W. E. (1985). *A Book of English Essays*. Londres: Penguin Books.
- WOLFE, T.; JOHNSON, E. W. (1975). *The New Journalism*. Londres: Picador, Pan Books Ltd.